

PİYASA EKONOMİSİ, EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE TÜRKİYE

**Dilek DİLEYİCİ
Özlem ÖZKIVRAK**

I. GİRİŞ

Devletin ekonomideki payının azaltma çabalarının arttığı günümüzde piyasa ekonomisinin ağırlık kazanması, bireyin ekonomik özgürlük alanının daraltılmasını beraberinde getirmektedir. Çünkü çeşitli araçlarla (para, maliye, dış ticaret vb. politika araçları) ekonomiye müdahale eden devlet, bireyin ekonomik özgürlüklerinin de belirleyicisi olmaktadır. Özel girişimciliğe dayanan bir ekonomik düzen olan liberal ekonomik sistem, piyasalarda da serbestleşmeye yönelik düzenlemelerin artmasını gerektirmiştir. Piyasa ekonomisi ile birlikte, bireyin ekonomik alandaki hareket serbestisi artmaktadır. Bu bağlamda 21. yüzyılın devleti siyasal alanda olduğu kadar ekonomik alanda da bireyi ön plana çıkarma doğrultusundadır. Dünya ile ekonomik bütünleşmeye hız kazandırmak için günümüzde piyasa ekonomisi ile birlikte serbestleşme eğilimlerine hız kazandırmak zorunlu hale gelmektedir.

II. EKONOMİK ÖZGÜRLÜK KAVRAMI VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN ÖLÇÜMÜ

Ekonomik özgürlükler, bireylerin serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunma ve bu faaliyetler sonucunda elde ettikleri değerleri dışarıdan herhangi bir zorlama olmaksızın serbestçe kullanabilmelerini ve sahiplenmelerini ifade eder. Teşebbüs, mübadele, sözleşme, mülkiyet, tercih ve uluslararası ticaret özgürlükleri ekonomik özgürlüklerin başlıcalarını oluşturmaktadır(1). Bireylerin sahip oldukları ekonomik haklar, bu alanda devletin bu hakları sağlayacak bazı önlemler alınmasını gerektirirken, bireylerin sahip oldukları ekonomik özgürlükler ise bu alanlarda devletin müdahalede bulunmamasını gerektirir. Ekonomik haklar ile ekonomik özgürlükler

arasında ters yönlü bir ilişki vardır. <<Ekonomik haklar arttıkça, vatandaşın ekonomik özgürlükleri kısıtlanır>>(2).

Ekonomik özgürlüklerin ölçümü konusundaki ilk çalışma 1983 yılında Freedom House için Raymond Gastil ve Lindsay Wright tarafından yapılmış ve Freedom House'un politik ve sivil özgürlükler konusundaki yıllık raporu dışında ayrı bir rapor olarak oluşturulmuştur. Gastil ve Wright, politik ve sivil özgürlükler açısından ülkelere 1'den 7'ye kadar (1 en özgür ülke olmak üzere) puanlar vermişler ve sonra bu derecelendirmeye, her ülkenin ekonomik özgürlüklerini gösteren puanları belirlemek üzere bir ülkenin ekonomik sistemi konusundaki bilgileri içeren verileri eklenmiştir. Öte yandan diğer bazı organizasyonlar da politik ve sivil özgürlüklerden çok ekonomik özgürlükler konusunda alternatif ölçümler üzerinde çalışmaya başlamışlardır.

Üç Önemli Ekonomik Özgürlük Araştırması

Bugün ekonomik özgürlükleri sistematik olarak ölçen üç temel araştırma vardır. Bunlar; Fraser Enstitüsü (Fraser Institute)'nin ekonomik özgürlük indeksi, Freedom House'un ekonomik özgürlük araştırması ve Heritage Foundation'ın ekonomik özgürlük indeksi.

Tablo-1: Üç Önemli Kuruluşun Belirlediği Ekonomik Özgürlük Göstergeleri

FRASER ENSTİTÜSÜ	FREEDOM HOUSE	HERITAGE FOUNDATION
Paranın Değerinin Korunmasına Yönelik Göstergeler	Mülkiyet Özgürlüğü	Uluslararası Ticaret Özgürlüğü
-Para arzı artışlarının düşüklüğü	-Özel mülkiyet haklarının korunması	-Tarifelerin düşük olması ve ticaret engellerinin olmaması
-Düşük enflasyon oranı	-Fikri mülkiyet haklarının korunması	Hayatını Kazanma Özgürlüğü
-Yurt dışında banka hesabı açma özgürlüğü	-Mülkiyetin serbestçe değişim özgürlüğü	-Düşük gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi ve diğer vergiler.
-Döviz bulundurma özgürlüğü	Hayatını Kazanma Özgürlüğü	Üretim ve Tüketim Konusunda Karar Verme Özgürlüğü
Üretim ve Tüketim Konusunda Karar Verme Özgürlüğü	-Pazarlığa yönelik kurumlar (sendika vb.) oluşturma özgürlüğü	-Kamu harcamalarının düşük düzeyde olması
-Kamu harcamalarının düşük düzeyde olması	-Ücret kontrollerinin olmaması	- KİT sayısının azlığı
- KİT sayısının azlığı	Teşebbüs Özgürlüğü	Paranın Değerinin Korunmasına Yönelik Göstergeler
-Fiyat kontrollerinin olmaması	-İş kurmada zorlukların olmaması	-Düşük enflasyon oranı

-Piyasaya giriş konusunda sınırlamaların olmaması	-Piyasaya girişte sınırlamaların olmaması	Sermaye Akışı Konusundaki Özgürlük
-Mülkiyet haklarının korunması	-Fiyat kontrollerinin olmaması	-Yabancı sermaye konusunda sınırlamaların ve piyasaya girişte engellerin olmaması
-Kanun önünde eşitliğin olması	Kazançları Tasarruf Etme Özgürlüğü	-Yabancı ve yerli firmalar arasında ayrımcılık yapılmaması
-Faiz kontrollerinin olmaması	-Kar kontrollerinin olmaması	Bankacılık Sisteminde Açıklık
Hayatını Kazanma Özgürlüğü	-Faiz kontrollerinin olmaması	-Yabancı bankalar için sisteme girişte engellerin olmaması
-Düşük transferler ve düşük sübvansiyonlar	Uluslararası Ticaret Özgürlüğü	-Bankacılık sistemi üzerindeki düzenlemelerin sınırlı olması
-Düşük marjinal vergi oranı	-Tarifelerin düşük olması ve ticaret engellerinin olmaması	Hayatını Kazanma ve Teşebbüs Özgürlüğü
-Zorunlu askerliğin olmaması	-Düşük döviz kontrolleri	-Ücret kontrollerinin olmaması
Uluslararası Ticaret Özgürlüğü	-Yabancı sermayeye yönelik önemli engellerin olmaması	-Fiyat kontrollerinin olmaması
-Tarifelerin düşük olması	Piyasada Faaliyette Bulunma Özgürlüğü	Mülkiyet Özgürlüğü
-Resmi ve resmi olmayan döviz kuru arasında farkın olmaması	-Piyasada yolsuzlukların olmaması	-Özel mülkiyet özgürlüğü
-Sermaye hareketleri üzerinde kontrollerin olmaması	-Piyasada faaliyette bulunacaklar arasında herhangi bir ayrımcılığın olmaması	-Kamulaştırma işlemlerinin az olması

Kaynak: Steve H. Hanke, Stephen J.K. Walters, "Economic Freedom, Prosperity, and Equality: A Survey", <http://ehostwqw14....booleanTerm=economic%20freedom&fuzzyTerm>.

Tablo 1'de bu üç araştırmada kullanılan ekonomik özgürlük göstergeleri kısaca özetlenmiştir. Bu göstergeler kapsamında her üç çalışmada yer alan ülkeler "en fazla özgür" ve "en az özgür" ülkeler olarak Tablo 2'de sıralanmıştır.

Tablo-2:1996 Yılında Yayınlanan Üç Araştırmada Ekonomik Açından "En Fazla Özgür" ve "En Az Özgür" Ülke Sıralaması*

FRASER INSTITUTE	FREEDOM HOUSE	HERITAGE FOUNDATION
EN FAZLA ÖZGÜR ÜLKELER		
1. Hong Kong	1. Danimarka	1. Hong Kong
2. Singapur	1. Hollanda	3. Singapur
3. Yeni Zelanda	1. Yeni Zelanda	3. Bahreyn
4. ABD	1. İsveç	4. Yeni Zelanda
5. İsviçre	1. İngiltere	4. İsviçre
6. İngiltere	1. ABD	6. Hollanda
7. Kanada	7. Avusturya	8. ABD
8. İrlanda	7. Belçika	8. Danimarka
9. Avustralya	7. Kanada	8. Lüksemburg
10. Japonya	7. Çek Cum.	8. Tayvan
11. Çek Cum.	8. Fransa	7. İngiltere
12. Almanya	7. Almanya	12. Bahama Adaları
13. Belçika	7. İrlanda	12. Kanada
14. Malezya	7. Norveç	12. Çek Cum.
15. Tayland	7. İspanya	15. Avusturya
		15. Japonya

EN AZ ÖZGÜR ÜLKELER		
88. Madagaskar	67. Suudi Arabistan	128. Sudan
88. Nijerya	67. Türkmenistan	129. Haiti
90. Cote d'Ivoire	70. Vietnam	129. Suriye
90. Tanzanya	70. Beyaz Rusya	129. Zaire
90. Haiti	70. İran	132. Burma
93. Zambiya	70. Nijerya	133. Angola
96. Burundi	70. Özbekistan	134. Azerbaycan
97. Brezilya	74. Zaire	134. Libya
98. Nikaragua	76. Çin	134. Somali
99. Suriye	76. Kazakistan	139. Irak
100. Cezayir	78. Azerbaycan	140. Küba
101. İran	78. Küba	140. Laos
101. Zaire	80. Burma	140. Kuzey Kore
103. Somali	80. Irak	
	80. Kuzey Kore	

Kaynak: Steve H. Hanke, Stephen J.K. Walters, "Economic Freedom, Prosperity, and Equality: A Survey", <http://ehostgw14....booleanTerm=economic%20freedom&fuzzyTerm>.

* Tabloda bazı ülkelerin aynı sırada yer alması, aynı ekonomik özgürlük puanına sahip olduklarını göstermektedir.

Buna göre her üç çalışmada Hong Kong, Singapur, Yeni Zelanda, İsviçre, İngiltere ve ABD "en özgür ülkeler" sıralamasında ilk sıralarda yer alırken; Irak, Kuzey Kore ve Küba gibi ülkeler "en az özgür ülkeler" sıralamasında en son sıralarda bulunmaktadır.

Son olarak da Heritage Foundation ile Wall Street Journal tarafından ortaklaşa yayınlanan "2000 Ekonomik Özgürlük İndeksi"nden söz etmek istiyoruz. Bu çalışmada 161 ülke 10 farklı ekonomik özgürlük unsuruna göre sıralanmıştır. Bu unsurlar(3); ticaret politikasına, devletin mali yüküne, devletin ekonomiye müdahalesine, para politikasına, sermaye akışı ve yabancı yatırımlara, bankacılık sektörüne, ücretler ve fiyat kontrollerine, mülkiyet haklarına, regülasyonlara ve yeraltı ekonomisine ilişkindir. Söz konusu ekonomik özgürlük unsurları dikkate alınarak ülkeler ekonomik özgürlükler yönünden 1'den 5'e kadar derecelendirilmişlerdir. Ekonomik özgürlükler konusunda, 1.00-1.95 arası puan alan ülkeler "özgür", 2.00-2.95 arasında puan alan ülkeler "önemli ölçüde özgür", 3.00-3.95 arasında puan alan ülkeler "önemli ölçüde özgür olmayan" ve 4.00-5.00 arası puan alan ülkeler ise "baskı altında olan" ülkeler olarak dört kategoriye ayrılmıştır. Buna göre 161 ülkeden 73'ü ya özgür ya da önemli ölçüde özgür iken, 88 ülke önemli ölçüde özgür değil veya baskı altında ülkelerdir.

Tablo-3: Heritage Foundation-Wall Street Journal Araştırmasına Göre 2000 Ekonomik Özgürlük Sıralaması

Sıra	Ülke	2000 Puanı	1999 Puanı	1998 Puanı	Sıra	Ülke	2000 Puanı	1999 Puanı	1998 Puanı
1	Hong Kong	1.30	1.30	1.30	53	Polonya	2.80	2.80	2.90
2	Singapur	1.45	1.40	1.40	61	Kolombiya	2.90	2.90	3.00
3	Y. Zelanda	1.70	1.70	1.85	71	Malta	2.95	3.05	3.05
4	Bahreyn	1.80	1.80	1.90	74	Meksika	3.00	3.20	3.30
4	Lüksemburg	1.80	1.95	1.85	81	Kenya	3.05	3.05	3.10
4	ABD	1.80	1.80	1.85	84	Gabon	3.10	3.00	3.00
7	İrlanda	1.85	1.90	1.90	90	Moldova	3.20	3.30	3.40
8	Avustralya	1.90	1.90	1.90	94	Romanya	3.30	3.30	3.30
8	İsviçre	1.90	1.90	1.95	100	Bulgaristan	3.40	3.50	3.65
8	İngiltere	1.90	1.80	1.85	108	Cezayir	3.45	3.50	3.45
11	Kanada	2.00	2.00	2.20	110	Mısır	3.50	3.40	3.35
15	Hollanda	2.05	2.05	2.10	116	Nikaragua	3.60	3.60	3.50
17	Belçika	2.10	2.10	2.10	120	Malawi	3.65	3.65	3.70
19	Japonya	2.15	2.05	2.00	122	Rusya Fed.	3.70	3.50	3.35
22	Almanya	2.20	2.20	2.30	126	Bangladeş	3.75	3.75	3.50
27	Danimarka	2.25	2.25	2.25	127	Hindistan	3.80	3.80	3.80
28	İtalya	2.30	2.30	2.40	134	Sudan	3.85	4.05	4.20
31	İsveç	2.35	2.35	2.45	136	Zimbabve	3.90	3.90	4.00
33	İspanya	2.40	2.40	2.45	139	Haiti	4.00	4.00	4.10
37	Fransa	2.50	2.40	2.40	148	Vietnam	4.30	4.30	4.35
41	Macaristan	2.55	2.95	3.00	154	İran	4.55	4.55	4.70
44	Bolivya	2.65	2.75	2.60	159	Libya	4.85	4.85	4.90
49	Yunanistan	2.75	2.85	2.85	160	İrak	4.90	4.90	4.90
49	TÜRKİYE	2.75	2.80	2.60	161	Kuzey Kore	5.00	5.00	5.00

Kaynak: Gerald P. O'driscoll, Jr., Kim R. Holmes, Melani Kirkpatrick, **The 2000 Index of Economic Freedom- Executive Summary**, <http://www.heritage.org/index/execsum.html>.

Tabloda görüldüğü gibi, ekonomik özgürlük sıralamasında Hong Kong, Singapur, Yeni Zelanda, Bahreyn, Lüksemburg, ABD ilk sıralarda bulunurken, Küba, Somali, Libya, Irak ve Kuzey Kore en son sıralarda yer almaktadır. Ayrıca çalışmada ülkeler coğrafik bölgelere göre de ekonomik özgürlük sıralamasına sokulmuştur. Buna göre dünyada ekonomik açıdan en özgür ülkeler Kuzey Amerika ve Avrupa'da, ekonomik açıdan en baskı altında ülkeler ise Afrika ve Asya'da bulunmaktadır .

III. EKONOMİK ÖZGÜRLÜK-KALKINMA İLİŞKİSİ

Bilindiği gibi, 1929 Büyük Buhranından sonra Keynesyen iktisadın görüşleri doğrultusunda ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak devletin temel görevlerinden biri haline gelmiştir. Ekonomik büyüme; milli gelirdeki yıllık artışı ifade ederken; ekonomik kalkınma kavramı ekonomik büyümeden daha geniş olup, milli

gelirdeki artış ile birlikte o ülkedeki sosyal ve kültürel gelişmeyi de kapsamaktadır. Kişi başına milli gelirdeki artış, bir ülkede ekonomik refahın arttığına da bir göstergesidir. Devletin ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak bir görevi iken, devlet müdahalelerinin ekonomik kalkınmayı sağlamadaki etkinliği bir noktaya kadardır. Bir noktadan sonra devletin özel kesim aleyhine büyümesi kaynakların devlet tarafından emilmesi sonucunda “crowding-out” (dışlama) etkisi ortaya çıkar. Yani devlet kaynak kullanımında özel kesimi dışlamış olur. Ekonomik büyüme ve kalkınma çabalarını olumsuz yönde etkileyecek şekilde bireylerin ekonomik özgürlüklerini negatif olarak etkilemeye başlar.

Ekonomik özgürlüğün hem toplumun hem de bireyin ekonomik refahını artırdığını iddia edilir. Ekonomik özgürlük bireyi, piyasaların doğal işleyişinde gerçekleştirilecek ticaretten sağlanan kazançlar ve uzmanlaşma için söz konusu fırsatları kendi lehine kullanarak durumunu daha iyi hale getirmesini sağlar. Ekonomik özgürlük, sadece insan itibarı ile ilgili olarak değil, aynı zamanda piyasa güçlerine karşılık olarak üretici ve tüketicilerin değişen tercihlerinin ayarlanması için ve ekonomik büyümenin sağlanması için de gerekli bir durumdur(4). Ekonomik özgürlüklerin artması hem üretim hem de tüketim sürecinde bireylerin hareket serbestisini artırdığına göre, birey ekonomik kararlarında daha rahat hareket edebilecektir.

Ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıya yönelik olarak, ekonomik özgürlüğün temel unsurlarının belirlenmesi konusunda yoğun çabalar vardır. Öte yandan gelir seviyesi ve eşitsizlik gibi ülkelerin ekonomik performansı ile ekonomik özgürlük arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik de çalışmalar yapılmaktadır. Amerikalı iktisatçı Milton Friedman, ekonomik refah ile sivil özgürlükler (ki bu özgürlükler kısmen ekonomik özgürlükleri de içermektedir) arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Ekonomik refah ile ülkeleri sivil özgürlükler (özel mülkiyet haklarına saygı, teşebbüs özgürlüğü vb.) yönünden sıralayarak karşılıklı ilişkiyi incelemiştir. Ekonomik refahın göstergesi olarak bebek ölümlerindeki azalış ve kişi başına GSMH'daki artışı ele almış ve ekonomik refah ile bir ülkenin sivil özgürlüklerinde gelişme arasında karşılıklı ilişki olduğunu belirlemiştir. Buna göre bir ülkedeki sivil özgürlüklerdeki bir birim artış, bebek ölümlerinde %34'lük bir azalmaya ve GSMH'da yüzde 49'lük artışa neden olmaktadır.

Gerald W. Scully ise çalışmalarını Gastil ve Wright'ın çalışma üzerine inşa etmiştir. Scully'nin çalışması, özgür ekonomik kurumlar ile çeşitli ekonomik ve sosyal refah ölçümleri arasında aksi iddia edilemeyecek şekilde kuvvetli bir ilişkinin delilidir. Scully'e göre hukuk kuralları ile kendini bağlayan, özel mülkiyete ve piyasada kaynakların dağılımında özgürlüğün olduğu politik olarak açık toplumlar, bu özgürlüklerin sınırlanmış olduğu toplumlara göre 1,5-2 kat kadar daha verimlidir ve 3 kat daha fazla büyür. Scully, ekonomik gelişme ile eşitliğin birbirine zıt olduğu iddiasının açıkça bir tahminden ibaret olduğunu ileri sürerek özgürlüğün gelir dağılımı üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu belirlemiştir. Özgür toplumlarda, tercih özgürlüğünü olmayan toplumlara göre nüfusun yüzde 60'ının gelirden daha geniş bir pay alması, bunun bir delilidir. Bireysel hakların baskı altında olduğu toplumlarda en yüksek gelir grubunun milli gelirden aldığı pay, hakların korunduğu toplumlara göre daha geniştir. Ekonomik gelişme ve eşitlik birbirine zıt değildir. Toplumlar, hakları daha az sınırlandırıcı bir rejimine geçtiklerinde ekonomik etkinlik, ekonomik büyüme ve eşitliği artırabilirler(5).

Fraser Enstitüsü'nün 1996'da yayınladığı "Dünyada Ekonomik Özgürlük (1975-1995)" adlı rapora göre, 1975-1990 yılları arasında ekonomik özgürlük indeksinin en fazla arttığı 15 ülkenin ekonomik özgürlük indeksindeki değişim ile bu ülkelerdeki kişi başına GSYİH ve kişi başına GSYİH'daki büyüme arasındaki ilişki Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo'da görüldüğü gibi, 1975-1990 yılları arasında ekonomik özgürlüğün en fazla arttığı ülkelerde 1980-1990 yılları arasında kişi başına GSYİH'da ortalama büyüme oranı yüzde 2.7 oranında olmuştur. 1985-1994 yılları arasında bu ülkelerdeki büyüme oranı yüzde 3.1'e yükselmiştir. Tablodaki 17 ülkede 1980-1994 ve 1985-1994 yılları arasında pozitif büyüme oranı görülmüştür. Liberalizasyona yönelen endüstrileşmemiş ülkelerdeki büyüme ise şaşırtıcıdır. Ekonomik özgürlüğün en fazla arttığı 12 endüstrileşmemiş ülkenin 8'inde (Şili, Malezya, Portekiz, Türkiye, Singapur, Mauritius, Tayland ve Endonezya) kişi başına GSYİH son 10 yılda yüzde 3'den fazla artmıştır. Endüstrilememiş 12 ülkede (Şili, Malezya, Portekiz, Türkiye, Singapur, Mauritius, Tayland, Endonezya, Jamaika, Pakistan, Mısır ve Kosta Rika) kişi başına GSYİH'daki ortalama büyüme yüzde 3.8 olmuştur. Bu büyüme oranında gelir 18 yılda ikiye katlanmıştır(6).

Tablo-4: 1975-1990 Yılları Arasında Ekonomik Özgürlük İndeksinin En Fazla Arttığı 15 Ülkenin Ekonomik Özgürlük İndeksindeki Değişim Ve Bu Ülkelerdeki Kişi Başına GSYİH

Ülke	1975-1990 Yılları Arasında Ekonomik Özgürlük İndeksindeki Değişim	Kişi Başına GSYİH (1980-Dolar)	Kişi Başına GSYİH'daki Büyüme		
			1980-1990	1980-1994	1985-1994
Şili	+2.9	3,892	1.5	2.8	4.8
Jamaika*	+2.0	2,362	1.0	0.8	2.1
İzlanda	+2.0	11,566	1.0	0.9	0.6
Malezya	+2.0	3,799	3.3	4.1	5.0
Pakistan	+1.9	1,879	3.0	2.7	2.3
TÜRKİYE	+1.8	2,874	2.9	2.8	3.2
Mısır	+1.8	1,645	2.4	1.6	0.1
Portekiz	+1.7	4,982	2.6	2.1	3.3
Japonya	+1.7	10,072	3.5	2.9	2.8
Singapur	+1.7	7,053	5.2	5.3	5.9
Mauritius	+1.7	3,988	5.0	4.8	5.4
Y. Zelanda	+1.7	10,362	1.0	1.2	0.8
İngiltere	+1.6	10,167	2.9	1.9	1.8
Tayland	+1.4	2,178	5.9	6.1	7.6
Endonezya	+1.4	1,281	3.7	4.0	3.4
ABD	+14.4	15,295	1.7	1.6	1.6
Kosta Rika	+1.4	3,717	-0.4	0.4	2.1
Kişi Başına GSYİH'daki Ortalama Büyüme Oranı			2.7	2.7	3.1

Kaynak: James D.Gwartney, **Economic Freedom of the World (1975-1995)**, Fraser Institute, 1996.

IV. EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN DURUMU

Ülkemizde ekonomik özgürlük konusunda yapılmış kapsamlı bir çalışma yoktur. Fakat Fraser Enstitüsü, Freedom House ve Heritage Foundation'ın bu alandaki çalışmalarında ekonomik özgürlük sıralamasında Türkiye'ye de yer verilmiş ve söz konusu kriterler açısından ülkemizdeki ekonomik özgürlüklerin boyutu analiz edilmiştir. Fraser Enstitüsü'nün 1996'da yayınladığı "Dünyada Ekonomik Özgürlük (1975-1995)" adlı rapora göre, Türkiye'nin ekonomik özgürlük indeksi 1975 yılında 2.8, 1980'de 2.3, 1985'de 3.8 ve 1990'da 4.6 olarak belirlenmiş ve 1975'den 1990'a kadarki 15 yıllık süre zarfında ekonomik özgürlük endeksindeki artış 1.8 olarak ifade edilmiştir. Aynı raporda Türkiye 1975-1990 yılları arasında ekonomik özgürlük indeksi en fazla artan 15 ülke sıralamasında 6. sırada yer almıştır. Çalışmada Türkiye'de ekonomik özgürlüklerin gelişiminde rol oynayan temel unsurlar şu şekilde belirtilmiştir(7): Yurt dışındaki bankalarda hesap açma hakkının yasalaşması, vergi

oranlarındaki azalma (maksimum marjinal vergi oranı 1980'de %75'den 1990'da %55'ye düşürülmüştür), dış ticarete daha düşük tarife uygulanmaya başlanması (uluslar arası ticaretten alınan ortalama vergi oranı 1975'te %14.4'den 1990'da %2.3'e indirilmiştir),döviz kuru üzerindeki devlet kontrollerinin azalması ve ticaret sektörünün büyüklüğünün önemli ölçüde artması.

Fraser Enstitüsü'nün 1997 yılında yayınladığı "Ekonomik Özgürlük Araştırması" nda Türkiye, 115 ülke arasında 4.5 indeks puanı ile 75. sırada yer almaktadır. Sıralamaya bakıldığında Nikaragua, Pakistan, Fas, Tanzanya, Tunus, Kenya, Kolombiya gibi ülkelerin ekonomik özgürlükler yönünden Türkiye'den daha iyi bir konumda buldukları görülmektedir. Freedom House'un 1996 yılında yayınladığı "Dünya Ekonomik Özgürlük Araştırması"nda 82 ülke içerisinde Türkiye 10 ekonomik özgürlük puanı ile 42. sırada yer almış ve kısmen özgür ülkeler içerisinde sınıflandırılmıştır. Heritage Foundation-Wall Street Journal adlı kuruluşların yayınladıkları "Ekonomik Özgürlük İndeksi 1998" adlı araştırmada 156 ülke içerisinde Türkiye, 59. sırada, "genel olarak özgür ülkeler" arasında yer almıştır. Yine bu kuruluşların yayınladığı "2000 Ekonomik Özgürlük İndeksi"ne göre Türkiye'nin ekonomik özgürlük puanı 1998'de 2.60 iken, 1999'da 2.80'e yükselmiş ve 2000 puanı ise 2.75 olarak belirlenmiştir Buna göre Türkiye ekonomik özgürlükler sıralamasında 161 ülke arasında 49. sırada yer almaktadır. Her üç kuruluşun ekonomik özgürlük açısından belirlediği göstergeler bağlamında Türkiye'nin durumunu değerlendirdiğimizde, her ne kadar dönemler itibariyle önemli gelişmeler görülmesine rağmen, gelişmiş ülkelere göre ülkemizde ekonomik özgürlüklerin yetersiz olduğu gözlenmektedir. Özellikle AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında ekonomik özgürlükler açısından önemli eksikliklerimiz olduğu gözlenmektedir.

Ekonomik özgürlük göstergeleri açısından değerlendirildiğinde, Türkiye parasal ve mali disiplinin sağlanamaması nedeniyle para arzı ve dolayısıyla enflasyon kriterleri açısından gelişmiş ülkelere göre kötü durumdadır. Özellikle 1970'li yıllardan itibaren yaşanan kronik enflasyon ekonomik özgürlükleri olumsuz yönde etkilemektedir. Kamu harcamalarının GSMH'ya oranı yüksektir ve kamu harcamalarının verimsiz alanlara yönlendirilmesi nedeniyle mali verimsizlik vardır. 1985 yılından itibaren başlayan özelleştirme uygulamalarının yetersizliği ve yanlış uygulamalar, KİT'lerinin ekonomi içindeki payında önemli düşüşler olmasını

engellemiştir. Türkiye’de hala milli ekonomi içerisinde kamu kesiminin payı yüksektir. Öte yandan Türk vergi sisteminde yaşanan sorunlar ve vergi oranlarının yüksekliği, gelişmiş ülkelere göre kişi başına gelir düzeyinin düşük olduğu ülkemizde hem teşebbüs özgürlüğünü kısıtlamakta hem de yabancı sermaye girişini olumsuz yönde etkilemektedir. Yeni iş kurma aşamasında bürokratik işlemlerin çokluğu ve uzun sürmesi de teşebbüs özgürlüğünü sınırlandırıcı bir faktördür.

1982 Anayasası’nda üçüncü bölüm sosyal ve ekonomik hak ve ödevlere ayrılmıştır. “Çalışma ve sözleşme hürriyeti” başlığını taşıyan 48. maddede, bireylerin bu alandaki özgürlüğü şu şekilde ifade edilmiştir. “Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir”. 49. maddede “Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir” ve 51. maddede “İşçiler ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma hakkına sahiptirler” hükümleri ile çalışma alanındaki ekonomik özgürlükler belirlenmiştir. Fakat ekonomik özgürlüklerin en önemli göstergeleri olan para arzı artışının ve kamu harcamalarının sınırlandırılmasına, vergi ve enflasyon oranlarına, dış ticarete, yabancı sermayeye ilişkin hiçbir hüküm bulunmamaktadır. 1982 Anayasası’nın “Mülkiyet Hakkı” başlığını taşıyan 35. maddesinde yer alan “Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz” hükmü mülkiyet hakkının korunmasına yönelik iken, “Kamulaştırma” başlığını taşıyan 46. maddede yer alan “Devlet ve kamu tüzel kişileri; kamu yararının gerektirdiği hallerde, karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre, kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkilidir” hükmü, kamu yararı gerekçesiyle mülkiyet hakkının sınırlandırılmasına neden olmaktadır. Kamulaştırma bedellerinin düşük ve bu bedelin hesaplanma usullerinin kanunla belirlenmesi de mülkiyet hakkını sınırlandırmaktadır.

Öte yandan ülkemizde yeterli olmamakla birlikte ekonomik özgürlüğü artırıcı yönde olumlu gelişmeler de yaşanmaktadır. 24 Ocak Kararları çerçevesinde ithalatı artırmaya ihracatı serbestleştirmeye yönelik ihracata dayalı dış ticaret politikalarının benimsenmesi, döviz, faiz ve fiyat kontrollerinin önemli ölçüde kaldırılması, özelleştirme uygulamalarına başlanması, piyasa ekonomisine geçiş ekonomik

özgürlükler açısından önemli kararlardır. Gümrük Birliđi çerçevesinde gümrük vergilerinde yapılan indirimler hem dış ticaretin hem de rekabet gücünün artırılması açısından olumludur. Yetersiz olmakla birlikte, diğer vergilerin oranlarında da kısmen indirimler yapılmıştır.

Para arzı artışlarını önleme ve enflasyonla mücadele yönünde 5 Nisan Kararları kapsamında çıkarılan ve TCMB'nin Hazine'ye açabileceği kısa vadeli avans miktarını sınırlayan yasa, 1997 yılında imzalanan ve Merkez Bankası'nın her yıl bir para programı hazırlaması ve uygulamaya koymasını, kısa vadeli faiz oranlarının sadece TCMB tarafından belirlenmesini ve bu programın hem Hazine'yi hem de Merkez Bankası'nı bağlayıcı olması yönündeki kararları içeren TCMB-Hazine Protokolü, TCMB tarafından kamuya açılacak kredilere sınırlamalar getiren ve para arzı artışlarının sadece döviz rezervlerindeki artış karşılığında gerçekleşmesi yönünde kararları içeren 9 Aralık 1999 Kararları ekonomik özgürlükler üzerinde belirleyici bir rol oynayan parasal ve mali disiplinin sağlanması açısından olumlu gelişmelerdir. Bu kararların mülkiyet, uluslararası ticaret ve teşebbüs özgürlüğünün gelişimi açısından da önemi vardır. Yabancı sermaye açısından uluslararası tahkimin kabulü, fikri mülkiyet özgürlüğü açısından Telif Hakları Yasası'nın çıkması da önemli gelişmelerdir.

V. TÜRKİYE'DE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK – KALKINMA İLİŞKİSİ

Türkiye'de ekonomik özgürlüklerin boyutunu ortaya koyduktan sonra yapılan çalışmalar ışığında Türkiye'de ekonomik özgürlük ile kalkınma arasındaki ilişkiyi belirleyebiliriz. Tablo 5'de Fraser Enstitüsü'nün verilerine göre Türkiye'nin ekonomik özgürlük indeksi ile aynı yıllarda gerçekleşen kişi başına GSYİH miktarları karşılaştırılmıştır. Buna göre Türkiye'nin ekonomik özgürlük indeksi 1975-1980 yılları arasında bir düşüş göstermiş, 1980 sonrasında ise sürekli artmıştır. Kişi başına GSYİH da ise sürekli artış gözlenmiştir. Yine Fraser Enstitüsü'nün 1996'da yayınladığı “Dünyada Ekonomik Özgürlük (1975-1995)” adlı rapora göre, 1975-1990 yılları arasında ekonomik özgürlük indeksi 1.8'lik artış gösterirken, kişi başına GSYİH'daki büyüme ise 1980-1990 yılları arasında yüzde 2.9 iken, 1985-1994 periyodunda yüzde 3.2'ye yükselmiştir (Bakınız Tablo-4). Ayrıca Heritage Foundation ile Wall Street Journal'ın yaptıkları ortak araştırmaya göre de Türkiye 156 ülke içerisinde 59. sırada, “genel olarak özgür ülkeler” arasında yer almıştır. Bu

çalışmanın yapıldığı tarihte ülkemizde kişi başına GSYİH 5516 Dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam ekonomik özgürlükler açısından en geri 10 ülkeden fazla ise de, ekonomik özgürlüklerin önemli ölçüde sağlandığı ülkelere göre oldukça düşüktür. Bu durum Türkiye’de ekonomik kalkınmanın sağlanması için ekonomik özgürlüklerin yeterince gelişmediğini göstermektedir.

Tablo-5: Fraser Enstitüsü Araştırmasına Göre Türkiye’de Ekonomik Özgürlük İndeksi ve Kişi Başına GSYİH İlişkisi

Yıllar	Ekonomik Özgürlük İndeksi	Kişi Başına GSYİH (Satın Alma Gücüne Göre-Dolar)
1975	2.8	1548
1980	2.3	2299
1985	3.8	3354
1990	4.6	4699
1995	4.5	5411

Kaynak: James D.Gwartney, **Economic Freedom of the World (1975-1995)**, Fraser Institute, 1996; DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1997).

VI. SONUÇ

Yeni dünya düzeninde piyasa ekonomisinin ağırlık kazanmasıyla birlikte önem kazanan kavramlardan biri olan ekonomik özgürlüktür. Devletin ekonomik alandaki yetkileri ile bireylerin ekonomik özgürlükleri arasında birebir ilişki vardır. Nitekim ekonomik özgürlüklerin ölçümü konusunda çalışan Fraser Enstitüsü, Freedom House ve Heritage Foundation’ın belirlediği ekonomik özgürlük göstergeleri içinde yer alan para arzı artışlarının düşüklüğü, düşük enflasyon oranı, kamu harcamalarının düzeyinin düşüklüğü, ücret, faiz ve fiyat kontrollerinin olmaması, KİT sayısının azlığı, düşük vergi oranları, tarifelerin düşük olması vb. kriterler devletin ekonomi içindeki payı ile yakından ilgilidir.

Öte yandan yapılan çalışmalarda ekonomik özgürlükler ile ekonomik kalkınma arasında aynı yönlü bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Ekonomik özgürlüklerdeki artış ile birlikte üretim ve tüketim açısından bireylerin hareket serbestisi arttığından, ekonomik kalkınma düzeyinde olumlu gelişmeler olmaktadır.

Türkiye’nin ekonomik özgürlükler açısından bugün geldiği nokta, “kısmen özgür ülkeler” kategorisinde yer almakla birlikte önemli eksiklikler içermektedir. Özellikle AB’ne aday bir ülke konumundaki ülkemizin ekonomik özgürlükleri artırma ve piyasa ekonomisine işlerlik kazandırma yönünde önemli adımlar atması gerekmektedir.

Tüm bu değerlendirmeler çerçevesinde ekonomik özgürlük kriterleri açısından değerlendirdiğimizde Türkiye'de ekonomik özgürlüklerin artırılabilmesine yönelik önerilerimiz şunlardır:

-Devletin ekonomi milli ekonomi içindeki payı azaltılmalıdır.

-Para arzı artışlarının önlemek amacıyla parasal disiplin sağlanmalıdır. Bunun için de TCMB'nin özerkliğinin sağlanması (veya para kurulu oluşturulması, parasal anayasa önerisinin uygulanması, vb.)na yönelik tedbirler alınmalıdır.

-Kamu harcamaları azaltılmalıdır.

-KİT sayısı azaltılmalıdır.

-Vergi oranları düşürülmelidir.

-Mülkiyet hakları (özel ve fikri)nin korunması anayasada ayrıntılı bir şekilde güvence altına alınmalıdır.

-Kamulaştırmaya ilişkin esaslar ve sınırlar anayasada ayrıntılı olarak belirlenmelidir.

-Devletin ekonomik regulasyon ve kontrolleri (ücret, faiz, döviz vb.) azaltılmalıdır.

-Piyasaya giriş ve çıkışlarda serbestlik sağlanmalıdır.

-İş kurmadaki bürokratik işlemler azaltılmalıdır.

-Yabancı sermaye girişine yönelik engeller kaldırılmalıdır.

-Her türlü ekonomik hak ve özgürlük anayasada ayrıntılı bir biçimde güvence altına alınmalıdır. Bu hak ve özgürlüklerin korunması sadece diğer bireyler arasındaki ihlalleri önlemek değil, devletin de bireylerin ekonomik hak ve özgürlüklerini ihlalini önlemek açısından önem taşımaktadır.

DİPNOTLAR

1) Coşkun Can Aktan, **Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete**, Ankara:Yeni Türkiye Yayınları:3, Semih Ofset, 1999, s.76.

2) Vural Fuat Savaş, **Anayasal İktisat**, Genişletilmiş İkinci Baskı, İzmir: TAKAV Matbaacılık, 1993, s.61.

- 3) Gerald P. O'driscoll, Jr., Kim R. Holmes, Melani Kirkpatrick, **The 2000 Index of Economic Freedom- Executive Summary**, <http://www.heritage.org/index/execsum.html>.
- 4) Alan Peacock, **The Political Economy of Economic Freedom**, Edward Elgar Publishing Limited, 1997, s.21.
- 5) HANKE; WALTERS, a.g.m.,
<http://ehostvgw14....booleanTerm=economic%20freedom&fuzzyTerm>.
- 6) James D. Gwartney, **Economic Freedom of the World (1975-1995)**, Fraser Institute, 1996, s.100.
- 7) James D.Gwartney, **Economic Freedom of the World (1975-1995)**, Fraser Institute, 1996, s.217.

KAYNAKÇA

AKTAN, Coşkun Can, **Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları:3, Semih Ofset, 1999.

Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1997), **DPT Yayını**.

GWARTNEY, James D., **Economic Freedom of the World (1975-1995)**, Fraser Institute, 1996.

HANKE, Stev H.; Stephen J.K. Walters, "Economic Freedom, Prosperity, and Equality: A Survey",
<http://ehostwqw14....booleanTerm=economic%20freedom&fuzzyTerm>

O'DRISCOLL, Gerald P.Jr.; Kim R. Holmes, Melani Kirkpatrick, **The 2000 Index of Economic Freedom-Executive Summary**,
<http://www.heritage.org/index/execsum.html>

PEACOCK, Alan, **The Political Economy of Economic Freedom**, Edward Elgar Publishing Limited, 1997.

SAVAŞ, Vural Fuat, **Anayasal İktisat**, Genişletilmiş İkinci Baskı, İzmir: TAKAV Matbaacılık, 1993.